

Іван Сергійович НАУМЕНКО

(Науково-дослідний інституту публічного права, м. Київ)

ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ТА ОКРЕСЛЕННЯ ЗНАЧЕННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ У СФЕРІ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті, спираючись на аналіз наукових поглядів вчених, запропоновано авторське визначення поняття «безпека у банківській діяльності». Запропоновано власний підхід щодо розуміння категорії «забезпечення безпеки у банківській діяльності». Підкреслено, що значення забезпечення безпеки у досліджуваній сфері полягає у тому, що воно створює умови для стабільної та надійної роботи банківської системи. Акцентовано увагу на тому, що в сутності безпеки криється характеристика захищеності, стабільності, непорушності, недоторканості чогось або когось. Це нульова точка реальності де відсутні будь-які фактори або чинники, що чинять негативний вплив, або потенційно можуть його чинити. При цьому, безпека є чутливою до контексту категорією, остаточний зміст якої залежить від сфери в якій її використовують. З'ясовано, що забезпечення безпеки у банківській діяльності — це комплекс організаційних, технічних, правових та управлінських заходів, спрямованих на захист банківських установ, їхніх активів, клієнтів та фінансових операцій від внутрішніх і зовнішніх загроз, таких як шахрайство, кіберзлочини, фінансові зловживання, відмивання коштів, а також ризики, пов'язані з економічною нестабільністю.

Значення забезпечення безпеки у досліджуваній сфері полягає у тому, що воно створює умови для стабільної та надійної роботи банківської системи, що є основою для підтримки довіри громадян, інвесторів та бізнесу до фінансових установ. Ефективна система безпеки дозволяє мінімізувати фінансові ризики, запобігати загрозам кібербезпеки, захищати конфіденційні дані клієнтів і забезпечувати стійкість банків до зовнішніх та внутрішніх загроз та викликів.

Ключові слова: безпека, забезпечення, банк, банківська діяльність, система.

Постановка проблеми. В реаліях сьогодення одним із важливих напрямів діяльності законодавця є забезпечення стабільності української економіки. Досягти зазначеного є фактично неможливим без належного функціонування всього банківського сектору нашої держави. При цьому необхідно відмітити, що сьогодні ефективність банківської діяльності напряму залежить від стану її захищеності та безпеки. Значення забезпечення безпеки у сфері банківської діяльності полягає в гарантуванні

стійкості та надійності банківської системи, що критично важливо для економічної стабільності країни та захисту інтересів клієнтів. Безпека запобігає загрозам, таким як шахрайство, кіберзлочини, відмивання грошей та фінансування тероризму, що може призвести до значних фінансових втрат як для банків, так і для їх клієнтів.

Окремі проблемні питання, присвячені аналізу забезпеченню безпеки у сфері банківської діяльності, у своїх наукових працях розглядали П. Д. Біленчук, О. Г. Диннік, Ж. М. Довгань, А. Є. Лісняк, І. О. Лютий, О. П. Орлюк, І. О. Чкан, А. О. Шаповалова, Н. Г. Шукліна та багато інших. Втім, незважаючи на значний теоретичний доробок, подальшого опрацювання потребує теоретичний підхід щодо визначення поняття та розкриття значення забезпечення безпеки у сфері банківської діяльності.

Мета статті полягає у тому, щоб визначити поняття та розкрити значення забезпечення безпеки у сфері банківської діяльності. Для досягнення вказаної мети необхідно вирішити наступні завдання: розкрити загальнотеоретичні підходи щодо тлумачення поняття «безпека»; з'ясувати сутність категорії «банківська безпека».

Виклад основного матеріалу. Починаючи наукове дослідження відзначимо, що феномен безпеки (як і небезпеки) має подвійну природу. Оскільки у своїй загальності природу безпеки становить природа речей, то в об'єктивному сенсі безпечно тотожне збереженню природного визначення буття, а будь-яке заперечення природи речей небезпечно. Тому в об'єктивному сенсі для речей, напевно, безпечним є лише те, що визначено їхньою природою. Небезпека, відповідно, тотожна антиприродному визначенню. Особливість феномена безпеки, як і небезпеки, полягає у тому, що він виникає та існує як форма суб'єктивного визначення. За своєю сутністю феномен безпеки є суб'єктивним рефлексивним визначенням (оформленням) існування, опосередкованого відсутністю небезпеки. Питання безпеки протягом сотень і тисяч років перебуває в центрі уваги багатьох учених, істориків, правників, філософів, а також політиків, можновладців, військових. На проблему безпеки звертали увагу ще в античні часи. Проте тоді розуміння безпеки не виходило за рамки повсякденного і тлумачилося як відсутність небезпеки для людини. Саме в такому значенні вживав термін «безпека» давньогрецький філософ Платон. У філософських і політико-правових ученнях античних мислителів проблема забезпечення безпеки громадян розглядалася як засіб досягнення загального блага. Так, Аристотель у своїх роздумах про ідеальне державне облаштування та способи управління суспільством висував критерій безпеки громадян. Відомий мислитель Б. Спіноза головною метою створення «громадянського суспільства» називав мир та безпеку життя, а Ж.-Ж. Руссо вважав, що найважливішою турботою держави має бути турбота про самозбереження¹.

¹ Корж І. Ф. Адміністративно-правове регулювання відносин у сфері державної безпеки України : монографія. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2013. С. 9–10.

Проводячи глибокий семантичний аналіз поняття «безпека» В. П. Тихий відмітив, що наведене слово складається з прийменника «bez» і основи іменника «река», пов'язаного з дієсловом «ректи», українське «пекти». Прийменник «без» загальнослов'янського індоєвропейського характеру. Вихідне, початкове значення, за одними джерелами, – «поза», за іншими – при відсутності – «крім». Слово «пека» походить від слова «пек», яке запозичене з голландської мови – «рек» («смола»). Старослов'янською «пкъ, пкъль» (смола; пекло). Згідно із догмами християнства, грішники киплять у пеклі в смолі, горять у вічному вогні; через те в народній етимології слово «пекло» пов'язують зі словом «пекти». Пекло – найнебезпечніше місце. Етимологія безпеки пов'язана з міфом про Пека. Пек – це слов'янський бог пекла. У давньоукраїнській міфології «пек» – бог пекла, а також війни, кривавих бійок, кровопролиття та всілякої біди. Син Чорнобога і Марі. Згідно з повір'ям, – кровожерний, страхітливий, підступний, нещадний, але лякливий, надто боявся Чура (звідси давнє прислів'я «Чур тобі, Пек»). «Пекло» – царство Пека, страхітливе підземелля, куди «провалювалися» (крізь «криваві горловини») душі грішників після смерті. Російською іменник «пека» означає «спека», «спекота»; слово «пека» – від nekti (піч), а «піч» створене від основи «пек» і буквально означає «місце, де печуть, жарять, смажуть»¹.

Аналізуючи етимологічний бік поняття «безпеки» Г. В. Назарова, А. А. Дем'яненко та А. А. Гриценко виділили наступні форми його тлумачення: а) безпека як стан захищеності інтересів; безпека як стан (умова) діяльності, що сприяє збереженню і успішному функціонуванню суб'єкта (об'єкта); б) безпека як специфічна діяльність з виявлення та нейтралізації небезпек; в) безпека як фактор розвитку і безпека як така, що забезпечується розвитком; г) безпека як стійкість (стабільність) відкритих нелінійних нерівноважних систем, що самоорганізуються². Проведений В. Заплатинським аналіз визначення поняття «безпека» свідчить про універсальне формулювання безпеки як системи, яка, за своїми характеристиками, може змінюватися. Такий підхід, за його баченням, представляє інтерес як з теоретичної, так і з практичної точок зору, тому може використовуватися у будь якій галузі знань. Природно, що безпека залежить від рівнів захищеності, проте, захищеність, на думку вченого, не є абсолютною умовою безпеки, а тільки частково позначається на її забезпеченні. Вчений наводить логічні обґрунтування та сформульоване загальне визначення безпеки як умови, в якій знаходиться складна система, коли дія зовнішніх і внутрішніх чинників не призводить до процесів, що вважаються негативними по відношенню до даної складної системи у відповідності до існуючих, на певному етапі, потреб, знань та уявлень³.

¹ Етимологічний словник української мови : у 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні ; редкол. О. С. Мельничук (гол. ред.) та ін. К. : Наук. думка, 1982. Т. 1 : А-Г. С. 163.

² Назарова Г. В., Дем'яненко А. А. Теоретичні аспекти визначення сутності поняття «безпека» // Економічний розвиток і спадщина Семена Кузнеця : Матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (31 травня – 1 червня 2018 р.) Х.: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2018. С. 109–110.

³ Михайлов В. М. Поняття «безпека» і «цивільна безпека» у міждисциплінарному науковому

О. А. Чуваков наголошує на тому, що безпеку необхідно розглядати як реально існуюче явище об'єктивної дійсності, тому що об'єктивна реальність «містить у собі різні матеріальні об'єкти, їх властивості, простір, час, рух, закони, різні суспільні явища – виробничі відносини, державу, культуру тощо. На його думку безпека як явище виявляється такою ж об'єктивною реальністю, як і будь-який об'єкт (суб'єкт), що володіє певним комплексом фізичних характеристик. Науковець оцінює поняття безпеки як явище, яке має поліфункціональний характер, де безпека як соціальна цінність суспільства – діяльність певної групи різних суб'єктів, а як соціальна потреба – це цілеспрямований результат такої діяльності. Причому безпека є необхідною умовою існування особистості, суспільства і держави, що гарантує можливість подальшого прогресивного розвитку цих елементів¹.

Таким чином, в сутності безпеки криється характеристика захищеності, стабільності, непорушності, недоторканості чогось або когось. Це нульова точка реальності де відсутні будь-які фактори або чинники, що чинять негативний вплив, або потенційно можуть його чинити. При цьому, безпека є чутливою до контексту категорією, остаточний зміст якої залежить від сфери в якій її використовують. Іншими словами, в кожному окремому випадку для стану безпеки того чи іншого об'єкта або суб'єкта буде характерним власний набір показників, факторів та інших аспектів. Отже, безпеки у банківській сфері відрізняється конкретними вимогами до об'єктивної дійсності, задоволення яких дає підстави казати про відсутність небезпеки для роботи банківського сектору та його окремих представників.

Досліджуючи зміст банківської безпеки Н. В. Зачосова визначила її, як обов'язкову умову для досягнення безпеки банківських установ, які призначені для циркуляції грошових потоків між різними елементами фінансової системи країни. Авторка досліджує банківську безпеку в цілому, використовуючи ресурсний підхід: визначає безпеку як стан корпоративних ресурсів, власних та залучених, що забезпечує, за умови ефективного управління ними, високий рівень захисту інтересів установи від негативного впливу наявних і потенційних небезпек на результати процесів їх реалізації та досягнення фінансовими установами мети їх створення)².

Банківська безпека в контексті суб'єктного підходу розкривається у дослідженнях О. Барановського, де визначається її вплив на багатьох учасників ринкових відносин. Однак найбільше втрат від виникнення ризикованої ситуації, пов'язаною із загрозами банківській безпеці, несуть власники (зокрема, акціонери банків). В межах трактування вчений уточнює суб'єктів ринкових відносин та характер впливу означених загроз на їх діяльність. До їх числа вчений зараховує: 1) клієнтів банку (фізичних та

дискурсу. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2020. Вип. 1 (17). С. 77.

¹ Чуваков О. А. Безпека : соціально-політична сутність поняття. *Правова держава*. 2014. № 18. С.121.

² Зачосова Н. В. *Формування системи економічної безпеки фінансових установ : монографія*. Черкаси : ПП Ю.А. Чабаненко, 2016. С. 12.

юридичних осіб), які розміщують кошти на депозитних рахунках, виступають як позичальники та користувачі інших банківських послуг; 2) власників (акціонерів); 3) персонал банку, включаючи вищий менеджмент¹. Як вважає М. Ілляш, безпека банку і його діяльності – це система заходів, які забезпечують захищеність інтересів власників, клієнтів, працівників і керівництва банку від зовнішніх і внутрішніх загроз. Рівень захищеності характеризується здатністю банку протистояти спробам як прямого несанкціонованого проникнення до приміщень банку зі злочинною метою, так і спробам завдати шкоди банку з боку конкурентів і кримінальних структур шляхом втручання в банківську діяльність, набуття впливу на банк із метою здійснення фінансових афер і махінацій, відмивання «брудних грошей», незаконних переказів їх за кордон тощо².

На думку С. Букіна, питання безпеки банку є актуальними не лише безпосередньо для банків, а також і для решти учасників ринкових відносин. Безумовно, в першу чергу цією проблемою опікуються власники банку, його акціонери, що турбуються про розвиток свого бізнесу і несуть за нього матеріальну, моральну і соціальну відповідальність, якщо, звичайно, банку первісно не відведена роль кримінальної організації. Безпека банку турбує також і клієнтуру, що склалася навколо нього з постійних і нових юридичних осіб, а також аналогічну частину фізичних осіб, які є вкладниками, позичальниками кредитів і користувачами будь-яких банківських послуг (пластикові картки, комірки сховища). Дана проблема актуальна і для партнерів по бізнесу, і особливо для банківського персоналу, який з не завжди зрозумілих причин сприймає дану проблему частіше як якусь далеку, що знаходиться поза банком і не відноситься безпосередньо до нього. З огляду на зазначене, він підкреслює, що безпеку банківської діяльності слід розуміти, передусім, як: безпеку банку як організації; безпеку банківського персоналу; безпеку банківських операцій³.

О. А. Кириченко аналізуючи безпеку банківської діяльності та її структуру визначив, що це сукупність умов, за яких потенційно небезпечні для фінансового стану комерційних банків дії чи обставини, попереджені чи зведені до такого рівня, за якого вони нездатні завдати шкоди встановленому порядку функціонування банківської системи, збереженню й відтворенню її майна та інфраструктури і перешкодити досягненням банками статутних цілей⁴. Аналізуючи фінансову безпеку банківської діяльності О. І. Хитрін описав її, як динамічний стан, при якому банк: юридично і технічно здатний виконувати та реально виконує властиві йому

¹ Барановський О. Безпека банківської сфери. *Вісник Національного банку України*. 2014. № 6. С. 20–27; Попов О. Г. теоретичні основи забезпечення банківської безпеки держави. *Економіка, управління та адміністрування*. 2023. №3 (105). С. 196.

² Енциклопедія банківської справи України. К.: Молодь, 2001. С. 91.

³ Барановський О. І. Банківська безпека: проблеми виміру. *Економіка і прогнозування*. 2006. № 1. С. 8.

⁴ Сучасна банківська установа: організація управління та фінансів: монографія / О. А. Кириченко, І. М. Грищенко, М. П. Денисенко, А. П. Гречан, С. А. Єрохін, С. М. Лаптев; Ун-т економіки та права «Крок», Київ. нац. ун-т технологій та дизайну, Ін-т вищ. освіти АПН України. К.: Вид-во ХНУ; Хмельницький, 2009. С. 89.

функції; забезпечує стійкий захист життєво важливих соціально-економічних інтересів громадян, суб'єктів господарювання, суспільства та держави від негативного впливу внутрішніх і зовнішніх загроз; володіє потенціалом як для кількісного, так і для якісного зростання і має в своєму розпорядженні механізми для реалізації цього потенціалу¹.

Н. С. Ситник, І. М. Васьків, М. Зубок трактують безпеку банківської діяльності як: стан стійкої життєдіяльності, за якого забезпечується реалізація мети банку та основних його інтересів, захист від внутрішніх і зовнішніх дестабілізуючих чинників незалежно від умов функціонування; властивість своєчасно й адекватно реагувати на всі негативні прояви внутрішнього і зовнішнього середовища банку; здатність протистояти різним посяганням на власність, діяльність та імідж банку, створювати ефективний захист від внутрішніх і зовнішніх загроз. Завдання безпеки банківської діяльності: 1) захист законних інтересів банку і його працівників; 2) профілактика й попередження правопорушень і злочинних посягань на власність та персонал банку; 3) своєчасне виявлення реальних і потенційних загроз банку, проведення заходів щодо їх нейтралізації; 4) оперативне реагування елементів структури банку на загрози, що виникають, та негативні тенденції розвитку зовнішніх і внутрішніх обставин; 5) виявлення внутрішніх і зовнішніх причин і умов, які можуть сприяти заподіяння банку, його працівникам, клієнтам і акціонерам матеріальної та іншої шкоди, що заважає їхній нормальній діяльності; 6) послаблення шкідливих наслідків від акцій конкурентів або злочинців, спрямованих на підриєв безпеки банку. Основний напрям фінансової безпеки банків повинен орієнтуватися на підвищення економічної ефективності і мати своєю метою рієв обсягу та ефективності використання фінансових ресурсів. Однак має місце і низка слабких сторін, які є негативними чинниками в боротьбі за банківську безпеку².

Ю. В. Гірман, М. Ю. Богуславський в своїй науковій праці розмежували декілька видів безпеки в банківській сфері, виділивши: 1) банківську безпеку безпосередньо – загальний стан стійкої життєдіяльності, за якого забезпечується реалізація та захист інтересів та цілей банку при відсутності загроз і небезпек; фінансова безпека банку; 2) економічну безпеку банку – інтегрована категорія, яка визначається як стан, за якого при найбільш ефективному використанні матеріальних, інтелектуальних та фінансових ресурсів реалізуються його основні інтереси, забезпечується стабільність функціонування, фінансово-комерційний успіх, прогресивний розвиток, гарантується захист фінансового та кадрового потенціалу від усіх видів загроз та дестабілізуючих факторів; 3) фінансову безпеку банку і банківської діяльності – поточна здатність миттєво реагувати на зміни внутрішнього та зовнішнього середовищ, що забезпечить конкурентну перевагу на ринку банківських послуг, розраховану на безпечне

¹ Хитрін О. І. Фінансова безпека комерційних банків. *Фінанси України*. 2004. № 11. С. 118–124.

² Ситник Н. С., Васьків І. М. Фінансова безпека банків як один зі складників фінансової безпеки держави. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. 2018. Том 29 (68). С. 130.

проходження банківських операцій у розрізі потенціалу й бізнес-структури банку та його стратегічних орієнтирів і профілю діяльності¹. Тож, безпека в сфері банківської діяльності – це статична категорія, яка показує об’єктивну дійсність в якій відсутні реальні та мінімізовані потенційні ризики законного та правильного здійснення банками своєї діяльності, а також порушення прав і законних інтересів інших суб’єктів, зокрема, громадян, які користуються банківськими послугами.

Висновки. Таким чином, забезпечення безпеки у банківській діяльності — це комплекс організаційних, технічних, правових та управлінських заходів, спрямованих на захист банківських установ, їхніх активів, клієнтів та фінансових операцій від внутрішніх і зовнішніх загроз, таких як шахрайство, кіберзлочини, фінансові зловживання, відмивання коштів, а також ризики, пов’язані з економічною нестабільністю.

Значення забезпечення безпеки у досліджуваній сфері полягає у тому, що воно створює умови для стабільної та надійної роботи банківської системи, що є основою для підтримки довіри громадян, інвесторів та бізнесу до фінансових установ. Ефективна система безпеки дозволяє мінімізувати фінансові ризики, запобігати загрозам кібербезпеки, захищати конфіденційні дані клієнтів і забезпечувати стійкість банків до зовнішніх та внутрішніх загроз та викликів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барановський О. Безпека банківської сфери. *Вісник Національного банку України*. 2014. № 6. С. 20–27.
2. Барановський О. І. Банківська безпека: проблеми виміру. *Економіка і прогнозування*. 2006. № 1. С. 7–25.
3. Гірман Ю. В., Богуславський М. Ю. Основи та особливості фінансової безпеки комерційних банків на вітчизняному ринку. *Ефективна економіка*. 2016. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5843>.
4. Енциклопедія банківської справи України. К. : Молодь, 2001. 680 с.
5. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні ; редкол. О. С. Мельничук (гол. ред.) та ін. К. : Наук. думка, 1982. Т. 1 : А-Г. 632 с.
6. Зачосова Н. В. Формування системи економічної безпеки фінансових установ : монографія. Черкаси : ПП Ю.А. Чабаненко, 2016. 375 с.
7. Корж І. Ф. Адміністративно-правове регулювання відносин у сфері державної безпеки України : монографія. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2013. 384 с.
8. Михайлов В. М. Поняття «безпека» і «цивільна безпека» у міждисциплінарному науковому дискурсі. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2020. Вип. 1 (17). С. 77–89.

¹ Гірман Ю. В., Богуславський М. Ю. Основи та особливості фінансової безпеки комерційних банків на вітчизняному ринку. *Ефективна економіка*. 2016. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5843>.

9. Назарова Г. В., Дем'яненко А. А. Теоретичні аспекти визначення сутності поняття «безпека» // Економічний розвиток і спадщина Семена Кузнеця : Матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (31 травня – 1 червня 2018 р.) Х.: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2018. С. 109–110.

10. Попов О. Г. теоретичні основи забезпечення банківської безпеки держави. *Економіка, управління та адміністрування*. 2023. №3 (105). С. 195–202.

11. Ситник Н. С., Васьків І. М. Фінансова безпека банків як один зі складників фінансової безпеки держави. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. 2018. Том 29 (68). С. 129–132.

12. Сучасна банківська установа: організація управління та фінансів : монографія / О. А. Кириченко, І. М. Грищенко, М. П. Денисенко, А. П. Гречан, С. А. Єрохін, С. М. Лаптев ; Ун-т економіки та права «Крок», Київ. нац. ун-т технологій та дизайну, Ін-т вищ. освіти АПН України. К. : Вид-во ХНУ; Хмельницький, 2009. 547 с.

13. Хитрін О. І. Фінансова безпека комерційних банків. *Фінанси України*. 2004. № 11. С. 118–124.

14. Чуваков О. А. Безпека : соціально-політична сутність поняття. *Правова держава*. 2014. № 18. С.119–123.

Стаття надійшла до редакції 19.04.2023

Ivan S. NAUMENKO,
Postgraduate Student
(*Research Institute of Public Law, Kyiv, Ukraine*)

TO THE PROBLEM OF DEFINING THE CONCEPT AND DEFINING THE MEANING OF SECURITY IN THE SPHERE OF BANKING ACTIVITIES

Attention is focused on the fact that the essence of security lies in the characteristic of protection, stability, inviolability, inviolability of something or someone. This is the zero point of reality where there are no factors or factors that have a negative impact, or can potentially have it. At the same time, security is a context-sensitive category, the final meaning of which depends on the field in which it is used.

It was found that ensuring security in banking is a set of organizational, technical, legal and managerial measures aimed at protecting banking institutions, their assets, customers and financial operations from internal and external threats, such as fraud, cybercrimes, financial abuse, money laundering, as well as risks associated with economic instability.

The importance of ensuring security in the researched area is that it creates conditions for the stable and reliable operation of the banking system, which is the basis for maintaining the trust of citizens, investors and businesses in financial institutions. An effective security system allows you to minimize financial risks, prevent cyber security threats, protect confidential customer data and ensure

banks' resilience to external and internal threats and challenges.

Key words: *security, provision, bank, banking activity, system.*